

Hodnocení disertační práce Davida Černého (dále jen disertant)

Zpracoval Jan Payne

Práce má celkem 186 na slova přepočtených normo-stran vlastního textu a je vybavena celkem 136 literárními prameny, což lze pokládat za bohatě dostačující rozsah. Ocenit lze kromě toho též vypracovaný rejstřík, který je ovšem pro elektronickou podobu redundantní a lze tak soudit, že disertant uvažuje o publikaci knižní.

Samotná téze se týká etické koncepce principu dvojího účinku (nadále PDU) a je hned na začátku (str. 2-3) prokazování vyjádřena ve třech bodech s tím, že první dva body (během dějin se objevily různé formulace PDU a PDU má u Tomáše Akvinského své první vyjádření; závěrem je ovšem uváděno pořadí opačné) je třeba pokládat pouze za pomocné; spadají totiž spíše do dějin filosofie než do vlastního bioetického bádání. Avšak začlenění vlastních tvrzení do dějinného kontextu každé disertace v oboru filosofie je nutné a toto je třeba u disertanta ocenit.

Zvolená metoda spočívající v kazuistickém přístupu je v etice moderní doby spíše vzácná - rozhodně ji do *mainstream* v etice zařadit nelze (Callahan), ale legitimní jistě je. Jen bych snad očekával argument zdůvodňující to, že byla zvolena právě tato cesta a nikoliv cesta jiná. Hlavní potíž kazuistik tkví pak v tom, že kazuistiky bývají vymyšlené či upravované pro ad hoc potřeby a potažmo jsou příliš abstraktní; konkrétnější by bylo něco, co se již namnoze děje, totiž vybírat příklady z politiky, historie či alespoň beletrie.

Formulace PDU se v práci objevuje opakovaně a v podání disertanta celkem třikrát s tím, že pořadí se zčásti liší (na str. 7 či 131 a na str. 103 je jiné).

Částečná obhajoba PDU probleskuje již v dějinné části, ale fakticky začíná až na straně 130 s tím, že vychází z převážně konstruovaných a často od různých autorů vypůjčených případů sloužících k argumentaci pro i proti. Vlastním východiskem je intuitivní soud o tom, co je morálně správné a co nikoliv. Nad strategií lze vznést vážné pochybnosti spočívající v tom, že intuice bývá u různých osob různá, ovšem hlavně pak v tom, že intuici je třeba namnoze korigovat a k tomu právě má etika sloužit. S Kantem lze totéž zachytit i tak, že zdravý rozum je sice výtečná věc, ale argument to není.

Jde o to, že takto se otevírají stavidla pro v etice poměrně častý nešvar konfuze či alespoň kontaminace důvodů etických s psychologickými (skrupule). Kazuistický přístup je bohužel touto úchylnou velmi vážně ohrožen. Zároveň s tím nelze kazuistiky rozmnožovat a rozvádět do rozmanitých detailů pro každý možný případ. Mimochodem přesně z těchto důvodů se moderní etika (Smith, Kant a řada dalších) ubírá převážně procedurálním směrem. Navzdory tomu lze ovšem u intuicí setrvat a v tom případě by bylo vhodné odkázat na *prima facie* etiku (Ross, Fletcher).

Analýza PDU v podání disertanta a odkazující k různým autorům se soustřeďuje na různé podmínky PDU a ukazuje se, že PDU není běžně pojímán vcelku, přičemž disertant se od takových zjednodušení v závěru práce distancuje a hodnotí PDU vcelku. Například Poel a Marck si *de facto* všímá jen 1. podmínky, zatímco Knauer se se svým proporcionalismem naopak vyrovnává se 4. podmínkou. Zajímavá je polemika s Rachelsem a i dle závěru se zdá, že vymezení se proti jeho utilitarismu s poukazem na intenci je jedním z ohnisek vlastní obhajoby.

Připomínku bych měl jen k tomu, že rozdíl mezi *killing* a *letting die* není v pohnutkách: pohnutka je totiž v obou případech vlastně tatáž. Na tomto pozadí alibi rázu „znal jsem sice, co se stane, ale vlastně jsem to nechtěl“ je totiž onou „skrupulí“ a nemá v mravní či jen právní argumentaci místo (takto výslovně Kant). Faktickým rozdílem může být jen to, zda měl dotyčný možnost jednat jinak. Když například někdo jedná v afektu, afekt se stává polehčující okolností díky tomu, že dotyčnému zčásti omezuje možnost jednat jinak. Ona myšlenka možnosti jednat jinak čili jednat „dobrovolně“ (*hekousion / akousion*) pochází již z pera Aristotelova a je tudíž od samého počátku etiky pro etiku naprosto klíčová; v práci o PDU by si zasloužila alespoň referenci: Tomáš je aristotelik a Aristotelés na tomto rozlišení svou etiku staví. Přesně toto je koneckonců i důvodem toho, že Kant ve svých etických spisech důsledně nechává nekonání a konání (*tun und lassen*) bez rozlišení.

Nicméně těžištěm obhajoby disertanta se zdá být vymezení se proti Rachelsovu utilitarismu s poukazem na to, že utilitarismus nebere při hodnocení jednání pohnutky vážně. Zde bych si dovolil odkázat na Brandtovo rozlišení mezi poměrně primitivním act-utilitarismem a proti němu stojícím rule-utilitarismem. Eliminovat intenci či motivaci jednání se dá hájit jen těžko a PDU není jediným učením, jež toto tvrdí.

V této souvislosti bych pokládal za zajímavé zabývat se zevrubnou diskusí o „*moral luck*“ (Williams, Nagel) analyzující rozdíly v hodnocení při stejných pohnutkách a různých dopadech jednání. Ještě zajímavější by pak bylo zkoumat tuto věc na pozadí sókratovské otázky po nezkratnosti (*akrasia*).

Co do pojmů, vychází disertant výslovně z Tomáše v tom, že pracuje s výrazy cíl jednání (*finis operis, proximus*) a cíl jednající (*finis operantis, remotus*) ve vztahu k jednání. Nejsem si jist, že toto je nejhodnější cesta pro poměrně jemné rozlišování. Pokládal bych za vhodnější držet se výrazů Aristotelových čili prostředek (*pós, poros, mesos*) a cíl (*telos*) než zavádět přemíru cílů s tím, že cíl poslední čili smysl života, což je povýtce aristotelické východisko (*agathos, eudaimonia*), nakonec z úvah zcela vypadne navzdory tomu, že o něj právě vždycky jde. Při požadavku na zavedení intencí do morálních úvah je třeba brát je vcelku a nikoliv jen vytrhnout ty instrumentální a ony poslední nechat stranou. Avšak šlo by již o ryzí aristotelickou etiku ctností a nikoliv o pouhé úvahy o pravidlech.

S tímto předpokladem jediné ctnosti (*arété*) by se pak ukázaly diskuse nad kasuistikami poněkud vyprázdněné. Zároveň by se disertant vyhnul potížím s tím, že pojem jednání postrádá přesnější vymezení; zabývat se otázkou po tom, co do jednání ještě zahrnout a co již ne, by totiž nebylo třeba. Jde o to, že uvažování o jednání závisí vždycky na úhlu přístupu a je tudíž povýtce arbitrární povahy (náběh k tomuto řešení se objevuje na str. 146). Každopádně by se hodilo alespoň připomenout poměrně rozvinutou diskusi o filosofii jednání (Anscombe, Wright, Weinberger, Korsgaard). Též občasné zmínky o hodnotách (Hallett) by si zasloužily odkaz k zevrubně zpracované etice hodnot (Brentano, Husserl, Scheler, Hartmann).

Zdá se, že dalším, proti komu se disertant vymezuje, je Nucci hlavně z důvodů toho, že Nucci ruší 1., 3. a 4. podmínku a potažmo PDU v jeho celku odmítá. Potíž s tím, zda PDU platí, je ovšem vážná. Za velmi pádnou bych pokládal tuto námitku: podržení všech čtyř podmínek vede k tomu, že PDU trpí logickým rozparem. Rozporné jsou totiž 2. podmínka obhajující známé špatné důsledky a 3. podmínka odmítající špatné prostředky pro cíle kladné. Jediným řešením tohoto konfliktu by bylo, že mezi podmínkami a důsledky lze vést vždycky ostrou dělící čáru. Avšak to již jen díky tomu, že pojem jednání nemá přesně vymezené hranice, nelze (ve

formulaci PDU na str. 103 k mísení prostředků a důsledků skutečně již dochází). Ovšem i praxe ukazuje na to, že takové rozlišení bývá svízelné. Bylo zabití poštovního úředníka bratry Mašinovými vedlejším důsledkem či prostředkem k uskutečnění jejich záměru probojovat se za hranice a tam bojovat proti komunistické vládě u nás? Na tomto pozadí je věta na str. 163 „Bratmanovy tři role intencí lze ... obrátit proti zastáncům principu dvojího účinku, neboť umožňují rozlišit roztrhání těla na kusy jako prostředku ke konečnému cíli od zabití speleologa, jež zde tedy figuruje pouze jako nezamýšlený negativní důsledek.“ poněkud matoucí. Myslím, že Nucci je na dobré cestě, když ponechává pouze 2. podmínku a ostatní pokládá za nadbytečné.

Zároveň bych pokládal za vhodné upřesnit povahu důsledků. Důsledky totiž závisí na řadě faktorů počínaje pravděpodobností klesající s prodlužováním doby - jde o „blízkost“ dle paní Foot. Foot obhájí PDU na příkladech (str. 113) s tím, že ovšem rozdíly závisí jen na pravděpodobnosti dopadu daného jednání. Je tudíž 99% ještě dobré a 100% již špatné? Ale na 100% není v budoucnosti nic. Je 99% špatné a 98% dobré? Avšak namnoze ovlivňuje dopady též jiná náhodná distribuce než stochastická a obvykle je tomu ještě tak, že téměř každé jednání je ovlivněno jednáním jiných, totiž svobodou vybavených bytostí. Takové řešení je tudíž sporné a disertant uvažuje podobně. Kromě toho i míru zamýšlenosti bývá mimořádně obtížné určit; zde bych poukázal na analýzy existenciálních filosofů.

Problém rozdílu povinností je též sporný: dovozovat to, že povinnosti negativní jsou silnější, než pozitivní je slabé v tom, že měřítkem není pozitivita a negativita (moderní medicína často vylučuje takové dělení), ale zase jen ona možnost jednat jinak - nic nedělat vypadá téměř vždycky snazší a zdá se tudíž vymahatelnější než dělat něco. Kromě toho ovšem má jednání ctít též některé klíčové hodnoty (ona etika hodnot) a hodnota ctění svobodné lidské bytosti (Mill, Kant) je v tomto jistě klíčová. K tomu by ovšem bylo prospěšné alespoň zmínit tento etický směr.

Je třeba být vděčen některým cenným scholastickým postřehům nad lidskou intencionalitou a přednost předkládané práce tkví bezesporu v tom, že otevírá cestu k dalším bádáním v této oblasti až po nynější dobu. Avšak pokládal bych za vhodné alespoň poukázat k tomu, že intencionalitou se zabývali kromě katolických teologů v souvislosti PDU (Bratmanovy publikace zaměřené na intencionalitu zmíněné v práci) též mnozí další předně fenomenologové již téměř 150 roků a ovšem i někteří analytičtí filosofové (Searle, Taylor, Davidson, Kenny, Hare) s tím, že někteří z nich se věnovali i intencím přímo konativním. Fakticky by bylo třeba vytvořit přesnější pojmy pro intence a v této souvislosti bych snad poukázal i na své analýzy v knize Odkud zlo?

Ještě pár poznámek technického rázu. V práci se objevuje výraz „závěr“ poněkud příliš často. Mám za to, že vhodnější by bylo pod jednotlivými kapitolami výraz „shrnutí“. Závěrem bych na okraj zmínil snad jen banalitu toho, že v práci je též několik překlepů (např. str. 111, 126, 127, 149).

Při všech připomínkách či výhradách, vycházejících z toho, že disertant je skutečným partnerem ve filosofii a nikoliv pouhým žákem, mám za to, že jeho práce je původní a dostatečně prokazuje schopnost disertanta reflektovat, argumentovat i pracovat s pojmy čili samostatně bádát. Z toho důvodu velmi doporučuji komisi její kladné přijetí. Doporučoval bych jen, aby disertant v případě publikování knihy uvedené poznámky vzal v úvahu. Výsledkem může být cenná monografie o klíčových problémech etiky ve vztahu k medicíně.